

Sverre Raffnsøe (2002): Sameksistens uden common sense. En elliptisk arabesk. Bind 1-3.

København: Akademisk forlag, 1081 sider.

ANMELDT AF JENS TEILBERG SØNDERGAARD

Sverre Raffnsøe, der er lektor i filosofi ved Roskilde Universitetscenter, har begået en doktordisputats, der handler om, hvad der konstituerer det sociale. Den hedder *Sameksistens uden common sense. En elliptisk arabesk*, og den fordeler sig over hele tre bind med et ekstensivt noteapparat, der bringer det samlede »monstrum« op på over 1000 sider. Værket er især interessant for jurister, fordi det placerer sin analyse på «*normeringens niveau*» (1: 19), hvilket for Raffnsøe indebærer et studie af et langt bredere spektrum af »kilder« end blot et studie af de formelle juridiske retskilder. Man må længere omkring, hvis man vil indkredse, hvad der normerer det sociale. Der er i den henseende tale om et imponerende værk. Det inddrager såvel juridiske, filosofiske som skønlitterære tekster og forsøger herigennem at indkredse, hvorledes det sociale har konstitueret sig i et historisk perspektiv, der strækker sig fra Sofokles' *Ødipus* og frem til 1970ernes terrorbekæmpelse. Her stopper den imidlertid og henlægges en behandling af velfærdsstatens logik til et senere værk. Det er ikke tilfældigt, at værket stopper her. Disputatsen er nemlig ikke

blot en behandling af det sociale konstituering. Der er sat et »filter« på ved navn Michel Foucault. Raffnsøe behandler sit emne gennem Foucaults værker. Der er, som han siger, tale om «*en oplysning med afsæt i hans værk*» (1: 43). Foucault døde i 1984, og i hans sidste værker forholdt han sig mere til antikken end til sin samtid. Derfor kommer Raffnsøe ikke tættere på nutiden end 1970'erne. Dette er disputatsens slagside. Lærlingen Raffnsøe tør ikke træde meget længere end, hvor mesteren Foucault allerede har trådt. Mesterens ord betragtes til gengæld som orakuløse åbenbaringer.

Emne og metode

Raffnsøes hensigt er i disputatsen at fremstille, hvorledes det sociale bånd konstitueres i krydsfeltet mellem autonomi og binding. Han vil forklare subjektets oplevelse af, at «*(a)lt synes at skride og alligevel forblive det samme*» (1: 14). Han forsøger altså at finde en måde at fremstille det sociale på, som både indfanger uforanderligheden og foranderlighe-

den – ufriheden og friheden. For at fremstille dette tager han udgangspunkt i «*normeringens niveau*» (1: 19) – det niveau, hvor man finder retningslinierne for, hvorledes vi som individer og kollektiver kan træde frem. Dette fokus sender Raffnsøe forbi megen retsfilosofisk litteratur. Udover klassikere som Kant og Hegel, runder han på sin vej også Ross, Kelsen og Hart samt Habermas' og Luhmanns retsfilosofiske værker. Det er dog primært henvisninger til Foucaults værker, man finder i noterne, og det er også hos Foucault, Raffnsøe finder sin metode til at fremstille normeringens niveau. Denne metode er dispositivanalysen.

I et velskrevet indledende kapitel (1: 61-135) konstruerer Raffnsøe den dispositivanalytiske tilgang gennem en læsning af Foucault, som går på tværs af mere traditionelle diskursanalytiske, institutionelle eller epistémefokuserede tilgange til Foucaults metode. Raffnsøe argumenterer overbevisende for, at dispositivet bedre end øvrige begreber, man finder hos Foucault, kan rumme den kombination af binding og konstant foranderlig tilblivelse, som kendetegner det sociale bånd. Når man placerer sin analyse på dispositivets niveau, fokuserer man på forbindelseslinierne mellem institutionerne og vidensregimerne (1: 82-84). Man fokuserer altså på *relationerne* – hvilke forbindelser, der så at sige går på tværs – og ikke på *essenserne*. Et dispositiv – dette «*udvekslings- og transportsystem*» (1: 68) – er ikke statisk. Det er ikke blot en struktur – en ren *mekanisme* (1: 69-70). Et dispositiv angiver en tendens, men det determinerer ikke (1: 76). Det iværksætter en produktion, men i modsætning til den produktion, som en mekanisme iværksætter, kan dispositivets produktion virke tilbage på dispositivet selv. Et dispostiv rummer altså

i sig selv muligheden for dets egen forandring. Det angiver selv, hvorledes forandring finder sted, men det er ikke selv »herre« over denne forandring. Raffnsøe skriver et sted: «*Et dispositiv viser sig uomgængeligt derved at det er nødvendigt at forholde sig til det som en udførelse*» (1: 103). Man kan imidlertid ikke gribe dispositivets virkemåde alene ud fra en «*rendyrket filosofisk tilgang*» (1: 81). En sådan tilgang er ifølge Raffnsøe udtryk for «*empirisk dovenskab*» (1: 81). Man må forbi empirien for at begribe, hvorledes dispositiverne virker.¹

Dispositiverne

Sverre Raffnsøe udleder af Foucaults forfatter-skab fem distinkte dispositiver (1: 114), som er opstået succesivt, men som fortsat på forskellig vis præger vores sociale konstituering. Han behandler de fire, og efterlader behandlingen af det femte – *velferdsdispositivet* – til et senere værk. Det første er *det anklageretlige dispositiv* (1:137-220), i henhold til hvilket man «*søgte en sandhed som ikke var gengivende, men som var foreskrivende – ikke fordi den fortalte hvad man burde gøre og sætte i virkeligheden, men idet den var virkelighedskonstituerende*» (1: 157). Retten havde til formål at skabe virkeligheden. Den havde ikke til formål at afdække virkeligheden – altså eksempelvis under en retssag at få afklaret, hvad »der rent faktisk hændte«. Med den offentlige undersøgelses opståen finder en adskillelse af retten

1 For en anden glimrende – og i dette tilfælde kortfattet – introduktion til dispositivet, se Anders Fogh Jensens indledning til Michel Foucault, *Overvågning og straf. Fængslets fødsel* (2002 [1975]), Frederiksberg: Det lille forlag.

og sandheden imidlertid sted (1: 201), hvilket Raffnsøe (og Foucault) elegant beskriver via Sofokles' tragedie om kong Ødipus' jagt på at verificere den bagvedliggende sandhed om sin egen herkomst. Denne bevægelse muliggør det andet dispositiv – *lovdispositivet* – som Raffnsøe belliger hele det andet bind til. Lovdispositivet er kendetegnet ved forsøget på at gennemføre interneringens klare adskillelse af et »indenfor« og et »udenfor« – mellem inklusion og eksklusion (2: 116-119). Under lovdispositivet træder suverænitetsfiguren frem, og i forlængelse heraf opstår skellet mellem legalitet og legitimitet samt skellet mellem legitim og illegitim magtudøvelse (2: 190-193). Der opstår imidlertid sprogfilosofiske problemer i forhold til den klare grænsedragning mellem inklusion og eksklusion. Raffnsøe nævner den sene Wittgenstein og Quine blandt skeptikerne i forhold til muligheden for en sådan grænsedragning (2: 240-252).

Denne skepsis afføder en ny mangfoldighed (2: 268), som muliggør det tredje dispositiv, som Raffnsøe benævner *det disciplinære dispositiv* (3: 11-174). Han beskriver dette dispositiv som «en detaljens teknologi» (3: 39). Normen er det disciplinære dispositivs primære styringsmiddel. Raffnsøe beskriver, hvorledes normen virker via Benthams (og Foucaults) beskrivelse af panoptikonet (3: 54-62). Her finder disciplineringen ikke blot sted via suveræns direkte kontakt med det disciplinerede subjekt, men også gennem subjektets selvdisciplinering (3: 62) Den panoptiske anstalt er nemlig indrettet, så snedigt, at en central person kan overvåge et større antal mennesker, som ikke selv kan se, hvornår de bliver overvåget. Det bliver således den konstante frygt for at blive overvåget og ikke den konstante overvågning, der afstedkom-

mer disciplineringen. Disciplinen bliver «selvforvaltning» (3:170), hvilket muliggør det fjerde og sidste dispositiv, som Raffnsøe beskriver, *gouvernementalitetsdispositivet* (3: 175-284). Under dette dispositiv, som han også kalder ledelsesrationaliteten, tematiseres ledelsen af andres ledelse af sig selv (3: 190). Det, som i nyere politologiske værker typisk kaldes netværkspolitik,² opstår. Raffnsøe afslutter sit tre-bindsværk med at beskrive dette dispositiv i rudimentære termer.

Min gengivelse af Raffnsøes (rekonstruktion af Foucaults) dispositive er utrolig forsimplet. Jeg har blot forsøgt at give en fornemmelse for den udvikling, der finder sted gennem de tre bind. Styrken ved Raffnsøes beskrivelse af dispositive er nemlig, at han ikke forfalder til at sætte dem på simple og kortfattede formler. Han lader dem udfolde sig i al deres kompleksitet og detaljerighed. Han forsøger endvidere at indfange gensidige relationer mellem de forskellige dispositive – overlap, forskydninger og gentagelser. Kun det sidste dispositiv – *gouvernementalitetsdispositivet* – vælger han ikke at folde helt ud.

Raffnsøe skriver godt. Det er en fornøjelse at læse hans rekonstruktion af Foucaults dispositive. Man er underholdt på samme niveau, som hvis man læste en god spændingsroman. Den gode fortællerevne afstedkommer, at dispositive kommer til syne for læseren, og som retsvidenskabelig forsker begynder man at digte med. Man kan se, hvorledes dispositive virker på de retlige områder, som man selv har beskæftiget sig med. Det er blot en skam, at Raffnsøe ikke i

2 Se eksempelvis Eva Sørensen (2002), *Politikerne og netværksdemokratiet. Fra suveræn politiker til metagouvernør*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

større omfang selv digter med – at han ikke i større omfang kommer med eksempler, som ikke er hentet hos Foucault.

Når Raffnsøe konstruerer de dispositiver, som vi er indlejret i, ser han på en række forskelligartede tekster. Han ser på filosofiske og politisk teoretiske tekster. Han tildele eksempelvis Thomas Hobbes en central placering ved beskrivelsen af *lovdispositivet* (2: 90-110), og der ofres en del plads på Machiavelli ved beskrivelsen af *gouvernementalitetdispositivet* (3: 211-223). Han ser endvidere på juridiske dokumenter, eksempelvis Ludvig den XIV's ordre om at oprette et «*hôpital général*» i Paris (2: 111-112), og på skønlitterære tekster. Han inddrager blandt andet Racines neo-klassicistiske tragedie (2: 178) og 1950'ernes franske litterære bevægelse *Le nouveau roman* (2: 267). Bortset fra et par enkelte »danske« afstikkere – Danske Lov (2: 13-16) og dommen over Struense (1: 141-142) – er det imidlertid karakteristisk, at Raffnsøe primært henviser til begivenheder, værker eller personer, som også Foucault har omtalt i sine værker. Eksempelvis er det påfaldende, at han eksemplificerer sikkerheds- og velfærdssamfundets foranstaltninger overfor terrorisme med anholdelsen af Rote Armee Fraktions advokat i 1977 (3: 179-187). Et eksempel han henter hos Foucault. Som om der ikke er eksempler at trække på fra 1980erne og 1990erne – for slet ikke at tale om tiltagene efter 11. september 2001, som dog retfærdigvis formentlig er blevet iværksat tæt på Raffnsøes »deadline«.

Det er i det hele taget, som Raffnsøe indledningsvist erkender, «*vanskeligt (...) at afgøre præcist hvor Foucaults tænkning slutter og »min« tekst begynder*» (1: 46). Hvor en sådan tilgang umiddelbart synes at falde godt i tråd med den de-subjektiverende strategi, Fou-

cault og ligesindede som Derrida og Deleuze er fortalere for, så er effekten her en anden. Effekten er, at Foucault bliver ophøjet til ultimativ sandsiger. Hvad Foucault siger, gengiver Raffnsøe som »sandheden« om det sociale båndes konstituttering. Man skal konstant gå i noterne for at finde ud af, om den beskrivelse, man finder i teksten, er Raffnsøes egen eller, om den er hentet hos Foucault. For alle andre teoretikers vedkommende gengives det i teksten, at begrebet, eksemplet eller beskrivelsen er hentet fra dem, mens det kun sker lejlighedsvist for Foucaults vedkommende. Raffnsøe mener, at det sociale er kendetegnet ved en grundløshed – en mangel på common sense (1: 123-124). Heraf kommer disputatsens titel *Sameksistens uden common sense*. Denne grundløshed kendetegner imidlertid ikke Raffnsøes eget værk. Her er grunden Foucault. Kun meget få gange tillader Raffnsøe sig at være tilnærmelsesvist uenig med mesteren (se eksempelvis 3: 173). Foucault er den grund, Raffnsøe står på, og hans imponerende kendskab til Foucaults tænkning er den autoritet, han trækker på. Denne grund er han ikke vovet nok til at pille ved.

Oplysning med afsæt i Foucault

Sverre Raffnsøe er en stor Foucault-connaissanceur. Det skal der ikke herske nogen tvivl om. Han har ikke blot læst alt det samme materiale, som vi andre »dødelige« har adgang til. Han har siddet på Centre Michel Foucault i Paris og aflyttet ellers ikke tilgængelige båndoptagelser af Foucaults forelæsninger (1: 36). Det er via disse båndoptagelser, Raffnsøe foretager sin rekonstruktion af Fou-

cault. En rekonstruktion, som er original og oplysende. Spørgsmålet er imidlertid om der er tale om »oplysning« i Foucaultsk forstand.

Kant skrev i 1784 en kort tekst om, hvad oplysning er,³ og Foucault har i en tekst fra 1984 tilsluttet sig grundidéen i Kants forståelse af oplysning.⁴ Kant beskriver oplysningen som en opfordring til at betjene sig af sin egen forstand. Oplysning er en opfordring til, at man forlader sin selvforskyldte umyndiggørelse. Raffnsøe lader Foucault umyndiggøre sig. Han smelter sammen med Foucault, men det bliver ikke et ligeværdigt partnerskab. Foucault er herren i huset, og han besidder den ultimative »sandhed«, hvis man vel og mærke læser ham rigtigt. Lad følgende passage være illustrerende i så henseende: «*I den form hvori Foucault nåede at udgive *Histoire de la sexualité*, kan værket således ikke stå alene. Hvis man skal undgå at misforstå det, må man betragte det i lyset af de samtidige forelæsninger han holdt på Collège de France og andre steder i verden*» (3: 210). Raffnsøe mener, at han i disse forelæsninger har fundet nøglen til at sammenkæde hele Foucaults forfatterskab. Der er ifølge Raffnsøe én sandhed om Foucault, og han har fundet den. De andre profeter er falske.

Raffnsøe har udarbejdet en spændende rekonstruktion af Foucaults tænkning, men han bør ikke slippe af sted med at monopolisere »sandheden« om Foucault, så den kun kan udsiges af personer med adgang til de »hellige« båndoptagelser. Hos Foucault er der ikke én sandhed, men mange sandheder, og lige for tiden er der god adgang for nordiske læsere til at fordybe sig i disse. På det seneste er der kommet en lind strøm af danske oversættelser af hans værker. *Viljen til viden* (1994), *Ordene og tingene* (1999), *Klinikkens fødsel* (2000), *Overvågning og straf* (2002) og *Galskabens historie* (2003) forelægger allerede i nyere danske oversættelser, og det Lille Forlag – som står for en stor del af disse udgivelser – har bebudet, at også *Brugen af nydelserne* samt *Omsorgen for sig selv* er på vej. Der er altså ingen undskyld for ikke selv at begive sig ind i Foucaults forunderlige univers af mangfoldige forskydninger.

Forfatteroplysninger

Jens Teilberg Søndergaard er adjunkt i retslære ved det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet.

3 Immanuel Kant (1965 [1784]): »Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?«, pp. 1-8 in samme, *Politische Schriften*. Köln: Westdeutscher Verlag.

4 Michel Foucault (2001 [1984]): »Qu'est-ce que les Lumières?«, pp. 1381-1397, in samme, *Dits et écrits II, 1976-1988*. Paris: Éditions Gallimard.